

טעם הַמֶּן

מים ראשונים: אל הַמֶּן צורר היהודים נגיע בעוד כחודש (הוא גם נמצא בעקיפין בפרשה – חידה לילדים סביב שולחן שבת), בינתיים אנחנו עם הַמֶּן, האוכל הפלאי שליווה את עם ישראל בשנות נדודיו במדבר עד כניסתו לארץ. כפי שהתורה מספרת לנו בפרשתנו, בהמשך הפרק: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בָּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת אֶת־הַמֶּן אָכְלוּ עַד־בָּאָם אֶל־קֶצֶה אֶרֶץ כְּנָעַן". וחוזר הדבר ומאושר בספר יהושע ה' יב: "וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמְּחַרַּת בְּאֶכְלָם מִעֲבוּר הָאֶרֶץ וְלֹא הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאֹת אֶרֶץ כְּנָעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא".

ותעל שִׁכְבַּת הַטֵּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דָּק מְחֹסֶפֶס דָּק כְּכַפֵּר עַל־הָאֶרֶץ: וַיֵּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מִן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן ה' לָכֶם לְאֹכְלָהּ: (שמות טז יד-טו).¹

וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ וַיִּבְשֶׂה אֵין כָּל בְּלִתֵּי אֶל־הַמֶּן עֵינֵינוּ: (במדבר יא ו).²

וַיַּעַנְדָּ וַיִּרְעַבְדָּ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת־הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לָבְדוּ יַחִיהָ הָאָדָם כִּי עַל־כִּלְמוּצָא פִּיהָ יַחִיהָ הָאָדָם: (דברים ח ג).³

וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמְּחַרַּת בְּאֶכְלָם מִעֲבוּר הָאֶרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאֹת אֶרֶץ כְּנָעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא: (יהושע ה יב).⁴

מסכת יומא דף עה עמוד א⁵

כתיב: "ויצא העם ולקטו" וכתוב: "שטו העם ולקטו". הא כיצד? צדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים - יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו. כתיב: "לחם" וכתוב: "עוגות" וכתוב: "וטחנו". הא כיצד? צדיקים - לחם, בינונים - עוגות, רשעים - טחנו בריחים.⁶

¹ פרט מעניין שמספרת לנו התורה, שאת השם "מן" נתנו בני ישראל עצמם, כאשר השתוממו ולא הבינו מה הוא זה שמפוזר על פני המדבר מידי בוקר ומיועד לשמש להם למאכל. ראה חזרה על מתן השם בהמשך הפרק: "ויקראו בית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מִן וְהוּא קָזַע גַּד לָבָן וְטִעְמוֹ כְּצִפְיַחַת בְּדָבֶשׂ".

² אזכור מרכזי שני של המן בתורה הוא בפרשת המתאוננים בתחילת ספר במדבר, בו קצה נפש העם במו, אחרי כל השבחים שהתורה מעידה עליו ושעוד נראה גם במדרש. נראה שגם דבר משובח שהוא "כצפיחית בדבש" ו"טעמו כטעם לשד השמן", כשהוא נאכל במשך תקופה ארוכה, בסוף נמאס. אמנם כאן זה עדיין בשנה השנית, לפני חטא המרגלים ולפני שנגזר על בני ישראל ארבעים שנות נדודים במדבר, וממילא גם ארבעים שנים של אכילת המן, אבל אולי גם שנה של "צפיחית בדבש" ו"לשד השמן" זה יותר מדי.

³ אזכור שלישי הוא בספר דברים, בו חוזר משה כידוע על אירועי הספרים הקודמים וכאן אנו שומעים על מטרה, על תכלית חינוכית שהיו למן, לבד מעצם סיפוק צרכי המחיה במדבר: "למען הודיעך". אלא שלצד התכלית אנו שומעים גם על עינוי ורעב! פירוש אבן עזרא שם מציע שאולי "ויענך וירעיבך" הוא לפני שירד להם המן, אבל גם הוא מסכים שיש אפשרות ש"ויענך" הוא במו עצמו "שהיה קל על לבם". ועכ"פ, בהמשך הפרק אומר משה דברים ברורים יותר: "המאכלך מן במדבר אשר לא ידעו אבותיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחרייך". היינו שהמן היה ניסיון ובמטרה "לענותך" (והטוב יבוא אח"כ כגמול). אז המן לא היה דבר שכולו "צפיחית בדבש". אולי היה משהו מוצדק בתלונות בני ישראל בפרשת בהעלותך.

⁴ תחנה אחרונה של המן היא כאמור בספר יהושע, ספר שמבחינות רבות משלים את חמשת חומשי תורה (ראה נדרים כב ע"ב: "אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערך של ארץ ישראל הוא"). תמו שנות הנדודים במדבר. המדבר מתחלף בשדה וכרם, באר מרים המתגלגלת במטר השמים במי באר ובור, מקל הנדודים ביתד האוהל ומשקוף הדלת, "לחם מן השמים" ב"לחם מן הארץ" והמן במדבר ב"תבואת הארץ". ראה גמרא קידושין לח ע"א: "בשבעה בארץ מת משה ופסק מן מלירד, והיו מסתפקין ממנו שבכליהם עד ששה עשר בניסן". ובטז' בניסן הקריבו עומר ראשון מתבואת הארץ ואכלו "מעבור הארץ". את המצות של הפסח הראשון בארץ ישראל עדיין עשו מהמן שבכליהם. מצות ארץ ישראל ראשונות בטעם מן בדומה למצות יציאת מצרים "עוגות שהוציאו ממצרים שטעמו בהם טעם מן" (ובשאר "שבעת ימים מצות תאכלו" - מצות מטעמה של ארץ ישראל). ראה גמרא קידושין שם, גמרא ראש השנה יג ע"א, תוספתא סוטה פרק יא.

⁵ מה עשויות דרשות על המן במסכת יומא פרק שמיני הדין באיסורי יום הכיפורים? התשובה: המקור השלישי מהמקרא שהבאנו לעיל: "ויענך וירעיבך". תשובה ודרשה מלאות, בהמשך הדין. ועכ"פ, דפים עה-עו במסכת יומא הם מקור מרכזי לנושא המן ונראה מקצת מהן לקמן.

⁶ ובהמשך מונה הגמרא שם פלאים נוספים שנתלו למן, שהוא עצמו אחד מעשרה דברים פלאיים שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות פרק ה משנה ו), על בסיס דרשות על הפסוקים בפרשתנו: "ודכו במדוכה - מלמד שירד להם לישראל עם המן תכשיטי נשים" - הכוונה לבשמי נשים שכותשים ודורכים אותם. "ובשלו בפרור - מלמד שירד להם לישראל עם המן ציקי קדירה" - תבלינים נזולים כמו יין ושמן שנותנים טעם למעשה הקדרה. "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר - מלמד שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן". וכמובן כל הדרשות על הטעמים השונים שכל אחד היה טועם במו, חלקם נראה להלן. מה רוצה התורה ללמד אותנו בנושא זה ומה באים המדרשים להעצים? שתקופת המדבר הייתה תקופה פלאית שאינה מושגת ונתפסת על ידינו? האם יש לסיפורים הפלאיים על המן משמעות כלשהי עבורנו?

"והוא כזרע גד לבן" - ... המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר: עבדי גנבת, וזה אומר: אתה מכרתו לי. אמר להם משה: לבוקר משפט. למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון - בידוע שזה גנבו, אם נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין. זה אומר: היא סרחה עלי, והיא אומרת: הוא סרח עלי. אמר להם משה: לבוקר משפט. למחר, אם נמצא עומרה בבית בעלה - בידוע שהיא סרחה עליו, נמצא עומרה בבית אביה - בידוע שהוא סרח עליה.⁷ אחרים אומרים: גד - שדומה להגדה שמושכת לבו של אדם כמים.⁸

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ד'

"וילקטו אותו בבוקר בבוקר" - בשחרית בשחרית.¹⁰ דורשי רשומות אמרו: מכאן שהיה במן "בזיעת אפך תאכל לחם". "וחם השמש ונמס" - בארבע שעות ... בשעה שהשמש חם והצל צונן זו היא שעה רביעית ביום. "ונמס" - כיון שחמה זורחת עליו, היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו והולכין לים הגדול. ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם. ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל.¹¹

שמות רבה פרשת שמות פרשה ה סימן ט'¹²

אמר ר' יוסי בן חנינא: אם תמה אתה על הדבר הזה,¹³ לָמַד מן המן, שלא היה יורד לישראל אלא לפי כח של כל אחד ואחד מישראל: הבחורים היו אוכלין אותו כלחם, שנאמר: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים" (שמות טז ד), והזקנים - כצפיחית בדבש, שנאמר: "וטעמו כצפיחית בדבש" (שם שם לא), ויונקים - כחלב משדי אמו, שנאמר: "והיה טעמו כטעם לשד השמן" (במדבר יא ח);¹⁴ והחולים - כסולת מעורבת בדבש, שנאמר: "וְלַחְמֵי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֶלֶת וְשֶׁמֶן וְדָבַשׁ הָאֵכְלֶתֶיךָ" (יחזקאל טז יט), והגויים טועמים אותו מר וגד, שנאמר: "והמן כזרע גד הוא" (במדבר יא ז). אמר ר' יוסי בן ר' חנינא: ומה המן שהיה מין אחד, נהפך לכמה מינים בשביל צורך כל אחד ואחד, הקול שהיה כח בו, על אחת כמה וכמה שהיה משתנה לכל אחד ואחד שלא יִנָּקוּ.¹⁵

⁷ לתכונות הפלא של המן נוספה גם תכונת ה-"גד". המן היה מגיד, היה פוסק בכל מיני ספיקות, למי שייך ילד (ראה שם בקטע שהשמטנו "שמגיד להם לישראל אי בן תשעה - לראשון, ואי בן שבעה - לאחרון), למי שייך העבד, ואם אשה סרחה על בעלה או לא. הכל בהתאם למקום בו ירד המן בבוקר. ליד איזה אוהל ירד. ראה שם גם שהמן נקרא לבן - שמלבין עוונותיהם של ישראל. ושוב אנו שואלים, מה משמעות פלאים אלה, מעבר לסיפור ניסי דור המדבר?

⁸ ובדומה בגמרא חגיגה ד' ע"א: "וכל משען מים - אלו בעלי אגדה, שמושכין לבו של אדם כמים באגדה". נמשיך אם כך במדרשי האגדה על המן, אולי יימשך לבנו ונמצא קצת מים לרפואה וחלוקה.

⁹ מקור מרכזי אחר לדרשות על המן היא מכילתא דרבי ישמעאל, מדרש תנאים המלווה את ספר שמות. כיוון שעיקר מגמתו היא ההלכה, הוא מתחיל בפרשת השבוע שעבר, בא, על "החודש הזה לכם", אבל כבר בפרשתנו מתגלה כוחו הרב גם באגדה. היינו, מוקדם מאד עם תחילת עלות השחר.

¹¹ בתחילת המדרש חשוב לדרשן להדגיש שעם כל הניסים והפלאות שהיו במן, לא חזרנו לגן עדן ולא התבטלה גזירת הגירוש לאדם הראשון: "בזיעת אפך תאכל לחם". על מנת ליהנות מהמן היה צריך להתאמץ ולקום מוקדם בבוקר, שאם לא כן, היה המן נמס בחום השמש. אבל מיד אחרי כן, חוזר המדרש וגולש לעולם האגדה הפלאי ומתאר לנו נהרות מן ("נהרות אפרסמון") הזורמים לים ואילים וצבאים שותים ממשקה פלאי זה. גם הגויים, שבמדרשים אחרים מופקעים לגמרי מהמן, וגם אם היו טועמים אותו והיה בפיהם "מר וגד" (שמות רבה להלן), כעת הם נהנים מטעמו המשובח באמצעות אכילת בעלי החיים ששתו ממנו. לאן מנסה מדרש זה להוליך אותנו?

¹² שמות רבה גם הוא מקור מרכזי לדרשות על המן, אבל לא פרשה זו אלא פרשה כה בפרשתנו. ואנחנו נתפסנו למדרש זה המובא בפרשת שמות, בשליחות משה למצרים, כחלק מהמוטיב הרחב של מעמד הר סיני (עליו התבשר משה בסנה), בו הקב"ה מתגלה לכל אחד ואחד לפי כוחו. זאת, עפ"י הדרשה: "קול ה' בכוח (תהלים כט ד) - בכוחו לא נאמר, אלא בכח - בכוחו של כל אחד ואחד".

¹³ שבמתן תורה הקב"ה דיבר על כל אדם מישראל באופן אינדיבידואלי - בכוחו של כל אחד ואחד.

¹⁴ המשלת אכילת המן ליניקת תינוק משדי אמו נמצאת במדרשים רבים ולא דווקא לגבי התינוקות, אלא כמשל על עם ישראל כולו. ראה תוספתא סוטה ד' ג: "מה דד זה עיקר לתינוק והכל טפל לו, כך היה המן עיקר לישראל והכל טפל להם. דבר אחר: מה החד הזה אפילו תינוק יונק הימנו כל היום אינו מזיקו, כך נעשה המן שאפילו ישראל אוכלין אותו כל היום כולו אין מזיקין". ובפרק יא הלכה ב' שם: "מה תלמוד לומר עד בואם אל קצה ארץ כנען? אלא מלמד שמן המן שלקטו ביום שמת בו משה אכלו הימנו משבעה באדר עד ששה עשר בניסן שלשים ותשעה יום, עד שהקריבו עומר בגלגל. שאילו לא פסק המן לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען". סיום תקופת המדבר והפסקת ירידת המן בכניסה לארץ, שעוד נראה להלן, משולים לתהליך גמילת התינוק. ראה מוטיב דומה במשל על התרנגולת שמגרשת את אפרוחיה לנבור באשפה בעצמם, ויקרא רבה כה ה, בדברינו [כי תבוא אל הארץ ונטעתם](#) בפרשת קדושים.

¹⁵ מתן המן, בוקר בוקר, דבר יום ביומו, לכל אחד ואחת מישראל לפי כוחו וכוחה, הוא המפתח למעמד הר סיני. קמח ומזון חומרי אינדיבידואלי, הוא המפתח למתן תורה ומזון רוחני אינדיבידואלי, "כל אחד לפי כוחו". הטעמים השונים של כל אחד במן, מסמלים את חלקו האישי של כל אחד בתורה: "ותן חלקנו בתורתך". וכאן, בניגוד לגמרא יומא בה פתחנו, החלוקה היא לבחורים, זקנים ויונקים ולא לצדיקים, בינוניים ורשעים. בדומה אולי למשה שהיה מנהיג את הצאן: "והיה מוציא הקטנים תחילה כדי שירעו עשב

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ב

"דבר יום ביומו" - ... ר' אלעזר המודעי אומר: כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת, שנאמר: "דבר יום ביומו". מי שברא יום - ברא פרנסתו.¹⁶ מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מחוסר אמנה, שנאמר: "למען אנסנו הילך בתורת אס לא".¹⁷ ר' יהושע אומר: שָׁנָה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כיצד? היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושונה ומהיכן היה לובש ומתכסה!¹⁸ הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה.¹⁹

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ה

"ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם" (שמות טז לג).²⁰ רבי יהושע אומר: לאבות.²¹ רבי אלעזר המודעי אומר: לדורות.²² רבי אליעזר אומר: לימות ירמיה הנביא. שבשעה שאמר ירמיה לישראל: מפני מה אין אתם עוסקין בתורה? אמרו לו: במה נתפרנס? באותה שעה הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם: "הדור אתם ראו דבר ה' וגו'" (ירמיה ב לא) - אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו, אף אתם אם תעסקו בתורה, הקב"ה יפרנסכם מזה.²³ וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל: צלוחית המן, וצלוחית של מי נדה, וצלוחית של שמן המשחה. ויש אומרים: אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו שנאמר: השב את מטה אהרן (במדבר יז כה).²⁴

הך, ואח"כ מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינוני ואח"כ מוציא הבחורים, כדי שיהיו אוכלים עשב הקשה" (שמות רבה ב ב), בדברינו [ומשה היה רועה](#) בפרשת שמות.

¹⁶ רבי אלעזר המודעי אהב לדרוש בנושא המן ולעיתים גם להגזים. ראה שוב בגמרא יומא עו ע"א: "וכבר היה רבי טרפון ורבי ישמעאל זקנים וישבין ועוסקין בפרשת המן, והיה רבי אלעזר המודעי יושב ביניהן. נענה רבי אלעזר המודעי ואמר: מן שירד להן לישראל היה גבוה ששים אמה. אמר לו רבי טרפון: מודעי! עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו? אמר לו: רבי, מקרא אני דורש וכו'". ראה גם מדרש גוזמא אחר בילקוט שמעוני תהלים רמז תתיט על יתרו שכשבא למחנה ישראל "ירד לו מן בשש שעות כנגד ששים ריבוא". נראה שלדרשת ר' אלעזר המודעי המובאת כאן, במכילתא מבית מדרשו של ר' ישמעאל, יסכימו ר' טרפון ורבי ישמעאל ולא יגידו שהיא גיבוב דברים או גוזמא בעלמא. על מדרשי הגוזמא יש להאריך בנפרד, ראה בינתיים דברינו [המדרש המעצים](#) בדפים המיוחדים.

¹⁷ זה המשך הפסוק של "דבר יום ביומו" בשמות טז ד. ר' אלעזר המודעי מסיק מפרשת המן את הדרשה לאמונה בלתי פוסקת, יומיומית - "ברוך ה' יום יום" (תהלים סח כ). ומי שברא יום ברא פרנסתו. אולי כמו שיטת בית הלל, במחלוקתם עם בית שמאי בגמרא ביצה טז ע"א על ההכנות לשבת באמצע השבוע: "בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום". ראה שם. ר' אלעזר המודעי לא מקשר אמונה זו עם לימוד תורה, לפחות לא במפורש. הדרשנים הבאים עושים זאת.

¹⁸ בלשון תמיהה, היינו, כיצד יכול אדם לשבת ולהתרכז בלימוד תורה אם הוא כל הזמן דואג מה יהיה לו לאכול וללבוש.

¹⁹ עוד קודם לכן, בתחילת הפרשה, קושרת המכילתא את מוטיב המן שמאפשר ללמוד תורה בנחת, עם: "ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא". ראה מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויה פתיחתא: "לא הביאן הקב"ה דרך פשוטה לארץ ישראל, אלא דרך המדבר. אמר הקב"ה: אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ, מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והם בטלים מן התורה. אלא אקיים במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושויין להם אוכלי תרומה". (ראה הביקורת הקשה על תקופת השופטים, רות רבה פתיחתא ב: "זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתיו"). החידוש הגדול כאן היא דרשתו של רבי שמעון בר יוחאי! זה אותו רבי שמעון בר יוחאי שנחלק על רבי ישמעאל בגמרא ברכות בדיון על האיזון בין לימוד תורה ודרך ארץ. ראה דברינו [ואספת דגן](#) בפרשת עקב. שם דורש רבי שמעון בר יוחאי מחויבות מלאה ללימוד תורה: "אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה וכו' - תורה מה תהא עליה?" ואילו כאן הוא מסכים שלימוד תורה מושלם לא ניתן אלא לאוכלי המן (ולכהנים המתפרנסים ממתנות כהונה), וכייעוד מיוחד לדור המדבר, עד שתהא התורה "נבללת בגופם". שים לב במיוחד למילה "מכאן" שבמכילתא שלמעלה (ובזו שהבאנו בתוך הערת השוליים הזו). האם שינה רבי שמעון בר יוחאי את דעתו? האם הוא מוכן לפחות להבחין בין "בני עליה" - שהוא ובנו בתוכם (סוכה מה ע"ב) ובין שאר בני אדם? ואם כן, כל מחלוקתו עם רבי ישמעאל בעצם לא קיימת! (לפחות לא כשהוא "מתארח" במכילתא שעל שמו של רבי ישמעאל!). ראה דברינו [רבי שמעון בר יוחאי - בין המערה לטבריה](#) בל"ג בעומר.

²⁰ גם פסוק זה מהווה משענת טובה לעיסוק חכמים במן ולריבוי הדרשות עליו, כולל דרשות ודיונים ממה בדיוק הייתה אותה צנצנת עשויה. ראה מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טז לג: "קח צנצנת אחת - צנצנת זו איני יודע של מה היא: אם של זהב אם של כסף אם של נחושת ואם של ברזל אם של בדיל ואם של עופרת. תלמוד לומר: צנצנת אחת, לא אמרתי אלא כלי שמציין יתר מחברו. אמר: כלי חרש".

²¹ המשמרת היא לאבות, הם הדורות אליהם מכוון הפסוק. הכיצד? המן היה התגמול לבניו של אברהם על שכיבד את המלאכים ואמר: "אקחה פת לחם" וציווה לשרה: "לושי ועשי עוגות". ראה מוטיב זה בתוספתא סוטה ד ג, שמות רבה כה ה, מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויה פתיחתא ועוד.

²² כפשוטו, לכל דור ודור ובוודאי לדורו הוא. בכך מתחברים דבריו של ר' אלעזר המודעי כאן עם דבריו במדרש הקודם.

²³ כשיטת ר' יהושע או כשיטת רבי שמעון בר יוחאי.

²⁴ הצנצנת והמן שבה, נגזזו, יחד עם הארון, מקלו של אהרן וצלוחית שמן המשחה (תוספתא סוטה יג א, גמרא יומא נב ב), ורק לעתיד לבוא יחזרו ע"י אליהו. אבל המשמרת והניסיון לדורותיכם חיים וקיימים. והיא, משמרת לימוד התורה "דבר יום ביומו", הניסיון לקיים את התורה בכל תנאי ומצב, גם כשירמיהו לא נוכח, והאמונה שבסופו של דבר הלחם "בא מן השמים". ראה שמות רבה כה ט: "ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורת אס לא - זהו שכתוב: ברוך ה' יום יום (תהלים סח). אמר

מסכת יומא דף עד עמוד ב

"המאכילך מן במדבר למען ענותך" (דברים ח טז). רבי אמי ורבי אסי; ²⁵ חד אמר: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. ²⁶ וחד אמר: אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. ²⁷ אמר רב יוסף: מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין. ²⁸ אמר אביי: הלכך, מאן דאית ליה סעודתא - לא ליכלה אלא ביממא. אמר רבי זירא: מאי קרא - "טוב מראה עינים מהלך נפש". ²⁹

"זכרנו ... את הקישואים ואת האבטיחים" (במדבר יא ה), רבי אמי ורבי אסי: חד אמר: טעם כל המינין טעמו במן, טעם חמשת המינין הללו לא טעמו בו. וחד אמר: טעם כל המינין טעמו ומְמָשֶׁן, והללו - טעמן ולא מְמָשֶׁן. ³⁰

במדבר רבה פרשת שלח, פרשה טז סימן כד

אמר להם הקב"ה: בטובה שהבאתי עליכם, בה אתם מכעיסים? באו למדבר והאכלתי להם מן ארבעים שנה, ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן ארבעים שנה, אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר, שנאמר: "לחם אבירים אכל איש" (תהלים עח כה) - לחם אִיבְרִים ובו הכעיסו אותו. ³¹ אומרים זה לזה: אין אתם יודעין שיש לנו כמה ימים שלא עשינו צרכינו? ואדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' ימים הוא מת. ³² "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" - שהיה קל בתוך מעיהם. אמר הקב"ה: במה שהטיבותי להם בו, הכעיסוני, שנאמר: "מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו" (ישעיה ה ד). ³³

מסכת יומא דף עו עמוד א

הקב"ה לישראל: במידה שאדם מודד, בה מודדים לו. אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקים בה יום יום, שנאמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, וכן (ישעיה נח) אותי יום יום ידרושון - חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים יום ביומו, שנאמר (שמות טז) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתו וגו'. ולא עוד, אלא שאני מברך אתכם יום יום, שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום יעמס לנו. וכשאתם עושים רצוני אני קורא אתכם: העמוסים מני בטן ומעמיס אני לכם כוס ישועות וכו'".

²⁵ צמד אמוראים מארץ ישראל מהדור השלישי תלמידיו של ר' יוחנן מבית המדרש בטבריה. נזכרים פעמים רבות ביחד וזכו לתארים מרשימים כמו: "כהני חשיבי דארעא ישראל" (גיטין נט ע"ב), "דייני דארץ ישראל רבי אמי ורבי אסי" (סנהדרין יז ע"ב).

²⁶ לעיל, במכילתא, ראינו את שיטת ר' אלעזר המודעי "מי שברא יום - ברא פרנסתו. מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מחוסר אמנה, שנאמר: למען אנסנו הילך בתורתו אם לא". ובדומה לו דברי רבי אליעזר הגדול בגמרא סוטה מח ע"ב: "כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר - אינו אלא מקטני אמנה. והיינו דאמר ר' אלעזר, מאי דכתיב: כי מי בז ליום קטנות? מי גרם לצדיקים שיתבזבוזו שולחן לעתיד לבוא? קטנות שהיה בהן, שלא האמינו בהקב"ה". אבל כאן משקפים האמוראים (רב אמי או רב אסי) את המציאות האנושית, לא את הדרשה הגבוהה, שמי שיש לו מזון רק ליום אחד ואיננו יודע מה יאכל למחר, הוא בעיניו מתמיד. וכך הרגישו בני ישראל במדבר, הגם שהמן היה יורד "דבר יום ביומו" ולמרות שהמטרה החינוכית הייתה ללמדם שלא על הלחם לבדו יחיה האדם. האדם הפשוט חי על הלחם. ומי שאין לו פת בסלו למחר, מצוי בעינוי.

²⁷ משום שהגם שהיו טועמים במן כל טעם שבעולם, ראו כל הזמן את המן כמות שהוא. ומכאן מקור לאמרה שהאדם אוכל בעיניים.

²⁸ וזה באמת מעניין לבדוק אם אנשים עוורים לא מגיעים להרגשת שובע. ואם כן, האם הם נוטים להשמנה?

²⁹ ובימינו שהאדם למד להאיר ולהפוך את הלילה ליום, נראה שאפשר לשבוע גם בלילה, אבל אולי לא בריא לאכול מאוחר בלילה

³⁰ המוטיב שאכילת המן הייתה חסרה משום שלא היה זה באמת אוכל טבעי, חוזר גם כן מפי הצמד רב אמי ורב אסי שלעיל, צמד שאגב מופיע פעמים רבות בתלמוד ביחד. כשמישהו ביקש לטעום במן טעם של קישוא או אבטיח, ובהמשך הפסוק גם של בצל ושום וחציר (כרישה), הוא לא באמת הגיע אל הטעם הזה. וגם אם הגיע אל הטעם, אל ממשו של הטעם לא הגיע! בעיני ספר במדבר, בוודאי אין זו סיבה להתאונן, אבל בעיני ספר דברים, עפ"י פירוש חז"ל, זהו עינוי. טעם המן לא הגיע אל הממשות - הוא לא היה "הדבר עצמו". ולמה דווקא במינים הללו? מדרש פסיקתא זוטרתא בפרשת בהעלותך מסביר משום שמאכלים אלה מקשים על הריכוז בלימוד תורה. אך אולי הסיבה הפשוטה היא משום שבני ישראל היו רגילים להם ממצרים, שהייתה משופעת בהם בכמות וכנראה גם באיכות. זכרון העבדות אולי כבר התעמעם, אבל זכרון "הקישוא המצרי ההוא" חי וקיים והמן הפלאי לא יכול היה להשתוות לו.

³¹ ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות טז לא, בעקבות המכילתא, שבני ישראל הם שנתנו ללחם האבירים את השם "מן": "ויקראו בית ישראל את שמו מן. דורשי רשומות אמרו בני ישראל קראו אותו מן, אבל עד שבאו בני ישראל לקרוא שמו מן, לא היה שמו מן, אלא לחם אבירים (תהלים עח כה)". אבל כאן, לחם האבירים הפך להיות לחם אבירים, לחם שנשפג באברי הגוף, ניטוח בהם, כלשון המכילתא, אבל גם מתפח אותם: "מכאן היה רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: כסוסים נתפטמו ישראל באותו שעה".

³² ובמדרש נחומא (בובר) פרשת שלח - הוספה סימן ג: "לחם אבירים אכל איש - שהיה נעשה בהם אברים ובשר, ובו הכעיסו אותו, רואין עצמן שלא צרכו לצאת כבני אדם, והתחילו אומרים זה לזה: אין אתה יודע יש לנו עשרים יום ושלושים [יום] שלא עשינו צרכינו, מה הוא כך? אדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' [ימים] אינו מת או נבקע?".

³³ נראה שניסים גדולים מדי לא תמיד פועלים את פעולתם הניסית הצפויה. אין בעל הנס מכיר בניסו והאדם לא נברא להכיל ניסים גדולים. האדם נברא לאכול ולטעום מפרי העץ ומצמח האדמה כמתואר בפרשת בראשית וגם לעשות צרכיו ולברך ברכת "אשר יצר".

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי: מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה? אמר להם: אמשול לכם משל: למה הדבר דומה - למלך בשר ודם שיש לו בן אחד. פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה.³⁴ עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמישה בנים היה דואג ואומר: שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים.³⁵

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראה במדבר רבה יב ד הדין במשכן, שמנסה למצוא למן מקום בעולמנו הטבעי, כחלק מפלאי הטבע ובריאת העולם: "מרכבו ארגמן - זה השמש שהוא נתון למעלה והוא רוכב במרכבה ומאיר לעולם ... ומכח השמש הגשמים יורדים ומכח השמש הארץ מעלה פירות. ולכך קראו ארגמן שיצרו הקב"ה לארוג מן לבריות, ואין מן אלא פירות ומזונות כמה דתימא (דניאל א) וימן להם המלך". השמש הארגמן אורג מן לבריות יום-יום, שעה שעה. מכוחו יורד הגשם ומכוחו הארץ מעלה פירות ומזונות שהם הַמֵּן של ימינו - הנס האמתי והמתמשך בדרך הטבע, "דבר יום ביומו".

³⁴ והחסידים אומרים בדרשות לראש השנה על בן המלך האובד: הלוואי ויצעק לאבא המלך פעם בשנה. ראה ימים נוראים לעגנון עמוד כח על בן המלך שגלה מעל שולחן אביו ושכח שהוא בן מלך וכל מה שביקש היה גג קטן של קש.

³⁵ למרות אזכור רבי שמעון בר יוחאי כאן, דרשה זו מתקשרת דווקא לדרשתו של ר' אלעזר המודעי במכילתות לעיל. המסר החשוב של המן הוא התלות היומיומית של האדם בקב"ה. תלות זו לא נפסקת, אבל משתנה מהותית בכניסה לארץ. במדבר התלות בשמים היא ישירה, של המזון עצמו - "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים". הברכה היחידה שברכנו במדבר היא "הזן את הכל" (ברכות מח ע"ב, במדבר רבה כג ז, ראה דברינו [ברכת המזון](#) בפרשת מסעי). ולפי שיטות ראשונים (שלא הספקנו לחקור) ברכו ברכה ראשונה: "המוציא לחם מן השמים" או אפילו "הממטיר לחם מן השמים". אבל בארץ התלות היא עקיפה, במטר שמומטר מן השמים, להשקות את הארץ שממנה באים מזונותיו של האדם: "שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה" (בראשית רבה יג ט). בכניסה לארץ התוספה לברכת המזון ברכת "על הארץ ועל המזון" והברכה הראשונה היא כמובן: "המוציא לחם מן הארץ". והמן נשאר כזכר לתקופה פלאית, חלק מהסיפור המופלא של דור תהפוכות יציאת מצרים. טעמו העיקרי נשאר בדרשות הרבות והמתוקות עליו שנימוחות באיברינו ונבללות במוחנו ורק מקצתן הספקנו להביא; וכל אחד ימצא בהם כמה וכמה טעמים לפי טעמו האישי וכוחו המיוחד בתורה.